

PENOLOŠKI INSTITUCIONALNI TRETMAN POČINITELJA UBOJSTVA

Irma Kovčo

Visoka policijska škola,
Policijska akademija, MUP RH

Sažetak:

U radu se daje prikaz nekih suvremenih penoloških modela institucionalnog tretmana počinitelja ubojstva, tj. počinitelja nasilničkih delikata. U uvodnom dijelu se lapidarno spominje problem smrtne kazne koja predstavlja, premda ne znači tretman nego intervenciju, društveni odgovor na ubojstvo. Smrtna se kazna spominje upravo iz razloga naglašavanja različitosti u suvremenom svijetu: s jedne strane postoji ubojstvo od strane društva kao odgovor na ubojstvo počinjeno od pojedinca, a s druge strane različiti se stručnjaci upinju u iznalaženju što učinkovitijih metoda tretmana počinitelja takvih delikata. Time suvremena penološka praksa svjedoči o nepostojanju suglasnosti u smislu filozofije, tj. smisla kažnjavanja prijestupnika. U tom smislu se spominju određeni autori koji su dali svoj doprinos u traženju odgovora na pitanje biti kažnjavanja. Opis nekih objektivnih uvjeta u kojima se događa penološki institucionalni tretman je osnovno polazište u razmatranju učinkovitosti tretmana. Svako djelovanje na čovjeka mora uzimati u obzir i socijalni okvir, tj. okruženje u kojem se događa. U samom tretmanu općenito, pa tako i tretmanu počinitelja nasilničkih delikata, postoje različite orijentacije. U ovom radu se spominju klinička i grupno fokusirana orijentacija. Tretman sam po sebi nema veliko značenje ukoliko ga ne prati i odgovarajuća učinkovitost koja se prati na različite načine. Rezultati nekih meta-analiza pokazuju postojanje određenih obilježja učinkovitih programa. Kao jedan od učinkovitih programa, u američkoj literaturi se spominje program upravljanja vlastitom rizičnošću (self risk management) koji se primjenjuje upravo u tretmanu počinitelja nasilničkih delikata, pa tako i u tretmanu počinitelja ubojstva. Taj program je u radu detaljno opisan. Kako se žene sve češće pojavljuju i u skupini nasilničkih delikata, u posljednjem poglavlju rada se daje prikaz nekih osnovnih obilježja penološkog institucionalnog tretmana žena.

Ključne riječi: Penološki institucionalni tretman, počinitelji ubojstva, modeli tretmana, penološki institucionalni tretman ženskih počinitelja ubojstva

SMRTNA KAZNA KAO "TRETMAN"

Budući da kazneno djelo ubojstva spada u najteža kaznena djela, u svakoj zemlji je za ovo djelo predviđena kazna zatvora, tj. kazna lišenja slobode. Zatvori su, povijesno gledano, predstavljali društvene azile u koje su bili sklonjeni nepodobni - oni koji su svojim ponašanjem ugrožavali društveni red i poredak. U tom smislu navode Cohen i Taylor (1972:3) "Stotine se tisuća ljudi diljem svijeta nalaze u zatvorima, tamnicama, radnim logorima i sličnim institucijama, zbog toga da se društvo zaštiti od njihova djelovanja i mišljenja, da se njih i druge odvratiti od sličnih prekršaja, da ih se kazni prisilnom samoćom i oskudicom, da ih se mijenja ili prisili da se pril-

gode ili da ih se jednostavno stavi izvan prometa. Naime, gdje to nije smrtna kazna, protjerivanje ili fizičko mučenje, stavljanje neke osobe pod ključ doživotno ili za jedno duže razdoblje njegova života, najteži je oblik kažnjavanja kojim se društvo koristi".

Nemoguće je govoriti o društvenom odgovoru na ubojstvo, a ne spomenuti smrtnu kaznu jer se ona u retencionističkim zemljama izriče, među ostalim deliktima i za ubojstvo. Upravo kod problema kažnjavanja počinitelja ubojstva se "lome koplja" abolicionista i retencionista. No, argumenti "za" ili "protiv" leže u filozofiji kažnjavanja.

Postoje dvije osnovne skupine teorija o biti kažnjavanja. U jednoj skupini su utilitarističke teorije koje opravdanje kazne vide u njezinim dobrim

posljedicama, a osnovni princip je - punitur et ne peccetur, pa su tako okrenute budućnosti. Za razliku od njih, retributivne teorije su okrenute prošlosti, tj. samom deliktu, a njihov osnovni princip je - punitur quia peccatum est.

Iz ovih osnovnih premisa se stvaraju i današnji argumenti abolicionista i retencionista.

Prva filozofski utemeljena argumentacija za ukidanje smrtne kazne pripisuje se Beccarii (1984) koji je još davne 1764. godine pitanje smrtne kazne formulirao kao filozofski problem i uključio ga u kontekst problema etičkog opravdanja kazne uopće (prema: Primorac, 1978).

Njegova knjiga *O zločinima i kaznama* uzima se kao početak polemika između abolicionista i retencionista. On ne raspravlja o legitimnosti smrtne kazne, nego o njenoj učinkovitosti i koristi (značajno je napomenuti da Beccaria nije bio apsolutni abolicionist).

Mnogi autori (Klein i sur., 1987; Waldo, 1981; prema Sheley, 1991) su pokušavali "izmjeriti" učinkovitost smrtne kazne. Oni, temeljem rezultata svojih istraživanja, tvrde kako nema pouzdanog dokaza da smrtna kazna utječe na smanjenje stope ubojstava.

Black (prema: Adler i sur. 1991), međutim, navodi kako je teško, ako ne i nemoguće, metodološki ispravno napraviti studiju o zastrašujućem efektu smrtne kazne.

Smatramo, međutim, da to nije ni potrebno, jer će teško neki broj ili statistički podatak (o eventualno smanjenoj stopi ubojstva) promijeniti stav abolicionista o smrtnoj kazni. Razumijevanje navedenog zahtijeva poznavanje psihologije i definicije stava.

Kako se u ovom radu govori o penološkom institucionalnom tretmanu počinitelja ubojstva (dakle riječ je o kazni lišenja slobode, a ne smrtnoj kazni) smatramo pretjeranim ulaziti u daljnje analize ovog problema. Problem smrtne kazne ovdje je prezentiran kao problem koji proizlazi iz različitih stavova i teorija o biti, tj. svrsi kažnjavanja.

O SMISLU TRETMANA

Razvoj ljudskog društva, razvoj filozofije mira i nenasilja i mogućnosti popravljivanja, unose određene inovacije i alternative i u područje izvršenja sankcija. Tako su u mnogim zemljama propituje učinkovitost sankcija i uvode se različiti modeli tretmana, rehabilitacije i alternativne sankcije (Adler i sur., 1991). Uvodi se pojam individualizacije kazne, poštivanja osobnosti osuđene osobe itd. No, ostaje pitanje što je s kaznenim djelima koje su počinile osuđene osobe, jer je njima određena sankcija izrečena upravo u odnosu na konkretno djelo. Različite prakse u penalnim institucijama postavljaju pitanje filozofije kažnjavanja. Postavlja

se pitanje kompatibilnosti primarne i tercijalne prevencije. Ukoliko se penološki tretman toliko individualizira, postavlja se pitanje mogućnosti djelovanja kazne u generalnom odvraćanju od delinkventnog ponašanja. Postavlja se konačno pitanje filozofije kazne - što je cilj kazne - kontrola ili promjena (vidi opširnije: Sheley, 1991:401).

Kazna je, bez obzira na tretman, rehabilitaciju ili resocijalizaciju koju može sadržavati, institut vrlo blizu osvete, što prema Kanduču (1990) još uvijek ne znači da u njoj treba vidjeti samo barbarški anakronizam. Kazna je u svakom slučaju svojevrsna prisila, ali je aplikacija te prisile - upravo iz razloga što se događa u kontekstu pravnog odnosa - u biti način realizacije specifično pravne vrednote, tj. pravde (u smislu da kazna po svojoj vrijednosti odgovara prijestupu, koji je ujedno i njezino jedino prihvatljivo mjerilo - određivanjem kazne, koja je jednako vrijedna učinjenom prijestupu, država protiv prijestupnika upotrebljava isto pravilo koje je on sam uspostavio svojim ponašanjem prema drugima). Osim ovog "izravnavajućeg" karaktera kazna ima i utilitarne učinke u obliku objektivne i subjektivne sigurnosti.

Kanduč (1990) luči kažnjavanje od rehabilitacijskih modela i navodi kako je kazna pravna posljedica neposrednog kršenja određene bezuvjetne obveze. Za razliku od kazne, koja je odgovor na ponašanje, terapijski zahvat je odgovor na osobnu strukturu osuđene osobe. Cilj ovog posljednjeg nije negacija ponašanja, nego uzroka koji ga je determinirao.

Menninger (1966) objašnjava nužnost terapije osuđenih osoba tvrdeći da kirurga nikada ne pitamo je li neka operacija raka pravedna pa se autoru, analogno tome, čini besmislenim postavljanje pitanja pravednosti biheviorističkom znanstveniku kada je riječ o razmišljanjima što učiniti s osobom koja se ne može oteti impulsima da krade ili ubija. Ponašanje ove vrste, po ovom istom autoru, mora biti kontrolirano, zaustavljeno.

Ono što se zaboravlja, međutim, je činjenica da nema promjene bez intrinzične motivacije. Nije, naime dovoljno da samo "bihevioristički znanstvenik" zna da određeno ponašanje "mora biti zaustavljeno". I osoba na koju se u tom smislu djeluje mora biti toga svjesna i mora u vezi tog problema imati određeni stupanj neugode koji bi ju mogao motivirati za promjenu. Osuđena osoba mora doživljavati svoje ponašanje kao problem. Ukoliko osoba ne doživljava svoje ponašanje kao problem, onda takvo ponašanje predstavlja problem samo društvu i ono na njega reagira državnim pravosudnim aparatom. Stoga se ne može očekivati da jedna osoba može mijenjati drugu osobu bez pristanka i voljnosti ove druge. Kad bi tako nešto bilo moguće, ne bi ni bilo zatvora jer je uvijek broj pro-socijalnih ljudi veći od broja delinkvenata i tretman bi se, u tom smislu, mogao odvijati i u lokalnoj zajednici.

Slično navedenom razmišlja i Bačić (1988) koji navodi kako bi se moralo uvažiti da nema tretmana bez suradnje osuđenika. Javni interes na sprečavanju kaznenih djela ne može opravdati primarno "popravljanje". Ovaj autor navodi kako nije dopušten nikakav tretman koji donosi dublji zahvat u integritet čovjeka, koji mijenja samu ličnost, koji negira pravo čovjeka da bude svoj - sami postupci moraju uvijek biti humani po svom sadržaju i načinu ostvarivanja, kao i dovoljno provjereni.

U kontekstu navedenog, postavlja se pitanje otkuda uopće potreba da se sve osuđene osobe pokušavaju promijeniti. Povijest dokazuje da je delinkventata uvijek bilo i uvijek će ih, vjerojatno, i biti. I oni predstavljaju integralni dio društva. Ukoliko se zna da određeni broj delinkventa nema potrebu za promjenom i ako različiti "tretman" ne daju uspjeha, postavlja se pitanje čemu toliko "upinjavanje" za promjenom. Je li ta promjena potrebna osobi koju se mijenja ili osobi koja mijenja. Misao o preodgoju (rehabilitaciji / resocijalizaciji) svih osuđenih osoba iluzorna je, čime se opet postavlja pitanje funkcije zatvora. Tako Fitzgerald (1979) uspoređuje ono što naziva "službenom funkcijom" zatvora s onim što je vidljivo s aspekta strukturalnog konflikta. U okviru "službenog" aspekta, funkcije su promjena i rehabilitacija, zaštita društva, zastrašivanje i kažnjavanje. Jedino što se realizira, prema ovom autoru je kažnjavanje. Stoga zatvori ne rehabilitiraju niti mijenjaju, oni ne zaštićuju društvo jer zatvorenici obično u zatvoru uče kako biti "bolji kriminalci", ne zastrašuju, što pokazuje visoka stopa recidivizma. Međutim, aspekt strukturalnog konflikta može biti učinkovit na određeni način. Tako Fitzgerald (1979) navodi da zatvori imaju "zdravstvenu" funkciju na način da uklanjaju one neproduktivne elemente kreirane procesima socijalnog strukturiranja kapitalističkog društva. Delinkventi se definiraju kao "promašaji u normalnim" natjecateljskim karakteristikama kapitalističkog društva. Oni služe za mistifikaciju političkog karaktera eliminacijom ovakvih osoba. Konačno, zatvori imaju i "simboličnu" funkciju jer predstavljaju trenutnu sliku pobjede "dobra nad zlim".

Ovom autoru se može zamjeriti ograničavanje definiranja funkcije zatvora na samo jedan društveni sustav, što automatski onemogućuje aplikaciju na druge sustave.

NEKI OBJEKTIVNI OKVIRI TRETMANA I NJEGOVE POSLJEDICE

U analizi obilježja penalnih institucija zatvorenog tipa nerijetko se susreće pojam "totalne institucije" koje u svojim radovima opisuje Goffman (1991; prema: Žakman-Ban, 1996:35). Autor koristi ovaj termin da bi uputio na institucije kao što su zatvor, vojska, psihijatrijske bolnice i samo-

stani koji reguliraju sve aspekte života osoba "pod jednim autoritetom". Za sve se institucije, općenito govoreći, može reći da su povijesne realnosti s kojima se čovjek susreće na način njihova neosporna djelovanja; one nad pojedincem imaju moć prisile, kako zbog moći svojeg postojanja, tako i kontrolnih mehanizama koji su najtješnje povezani s najznačajnijim institucijama (Berger i Luckmann, 1988; prema: Žakman-Ban, 1996). Schafer (1989) navodi kako je totalna institucija isključena od ostatka svijeta i stoga osigurava sve potrebe svojih članova. Osnovna obilježja ovih institucija mogla bi se sažeti na slijedeći način: 1. veći broj pojedinaca koji žive i rade na istom mjestu i u sličnim uvjetima; 2. odvojenost od vanjskog svijeta za jedno dulje razdoblje; 3. izoliranost od njega; 4. striktno i detaljno reguliranje svakodnevnih aktivnosti.

Ideal svake totalne institucije je ponašanje svakog člana prema strogo određenim pravilima i pod nadzorom, a prostor se osobne slobode svodi na što manju mjeru. Osim toga, osobi se dokazuje da je sve što se u instituciji događa u njenom interesu i da svojim suprotstavljanjem ne može ništa postići, niti promijeniti (Goffman, 1987, prema: Žakman-Ban, 1996).

Sasvim je jasno da ovako uređene institucije imaju izrazite negativne značajke koje proizlaze iz različitih osobnih deprivacija.

O procesima prilagodbe osobe jednoj totalnoj ustanovi, kao što je penalna institucija zatvorenog tipa, pisao je Clemmer (1965), uvodeći pojam prizonicizacije u opisivanju kompleksnog procesa kojim novi zatvorenik ulazi u zatvoreničko društvo i uči što se od njega očekuje. Zatvoreniku se prvo reducira status civila u anonimnu osobu, dobiva uniformu, postaje subjektom institucionalnih pravila i zatvoreničke rigidne hijerarhije. Nakon određenog vremena on počinje prihvaćati inferiornu ulogu, razvija nove navike hranjenja, spavanja i rada.

Na osnovu Clemmerovog rada, Sykes (1974) razvija koncept "zatvorskih neugodnosti". Prva od tih neugodnosti je deprivacija slobode i fizičko udaljevanje od obitelji i prijatelja. Rezultat ove deprivacije je gubitak emocionalnih odnosa, dosada i usamljenost. Drugo je deprivacija materijalnih udobnosti. Standard zatvoreničkog života je veoma nizak, a osuđeniku se ne dopušta nikakvo materijalno posjedovanje. Treće se odnosi na deprivaciju heteroseksualnih odnosa. Kriminolozi su identificirali brojne psihičke probleme koji proizlaze iz ove deprivacije. Za heteroseksualne osuđenike ovo je najteži oblik kažnjavanja. Upravo iz ovog razloga mnoge penalne institucije su uvele institut slobodnih razgovora čime se osuđenima dopušta kontakt s intimnim partnerima. Burstein (1977), Goetting (1982) i Davis (1988) navode praksu u New Yorku o mogućnosti boravka sa suprugom 24 sata svaka 3 ili 4 mjeseca (prema: Kovčo, 1997:155).

Četvrta neugoda koju navodi Sykes (1974) deprivacija je autonomije. Život osuđenika je reguliran i kontroliran 24 sata dnevno. Međutim, i ta kontrola može biti selektivna, što ovisi o zatvorskom osoblju koje može svojim ponašanjem podržavati postojanje zatvoreničkog kodeksa ponašanja. Peta neugoda je deprivacija sigurnosti. Kada osuđenik dijeli mali prostor s drugim osuđenima, koji mogu biti nasilni, neizbježna je manifestacija agresije, nasilja ili seksualne eksploatacije.

Da bi se prilagodio na ove "zatvorske neugode ili patnje", tj. deprivaciju, osuđenik prihvaća zatvorenički kodeks, odnosno set pravila koji odražavaju vrijednosti zatvoreničke kulture. Zatvorenička kultura je, prema Sykesu i Messingeru (1960), kultura različita od one u "vanjskom svijetu" zbog karakteristika same institucije u kojoj se razvija.

Period adaptacije na zatvorenički život veoma je značajan za svaku osuđenu osobu, a na sam proces "prizonizacije" utječu različiti čimbenici. Samo zatvaranje čovjeka prinuda je na koju on, ovisno o strukturi ličnosti, reagira različito, jer je takav način života u suprotnosti sa njegovom ocjenom svog mjesta u svijetu (Johnson, 1964). Zatvaranje, stoga, zahtijeva prilagodavanje ličnosti jer lišenje slobode, osim ograničenja slobode kretanja u sebi, sadrži i mnoga druga ograničenja. Emocionalni šok zbog gubitka slobode i odvođenja od obitelji utječe na pojačanje introverzije, a pojačana anksioznost zbog osjećaja krivnje i srama, kao i nova sredina, mogu u ekstremnim slučajevima dovesti do blokade procesa mišljenja ili maničnog ispada, a također i do povlačenja osuđene osobe u sebe i apatiju praćenu šutljivošću (Lipton, 1960, prema: Kovčo, 1997:158).

Mickiewicz (1972; prema: Žakman-Ban, 1996:63) ukazuje na sljedeće posljedice boravka u kaznenom zavodu: apatiju, gubitak kulturnih potreba, vulgarizaciju vanjskog ponašanja, agresiju i gubitak nade. Samo rijetki pojedinci, prema ovom autoru, sa snažnom mogućnošću vlastitog stimuliranja i duboko internaliziranim normama, mogu odoliti utjecajima konformističke adaptacije na antisocijalne pritiske osuđeničke okoline. I Šakić (1994; prema Žakman-Ban, 1996:63) navodi da zaključci izučavanja zatvoreničke zajednice idu u različitim smjerovima, ali uglavnom se prosuđuje da se u zatvorenim kaznenim zavodima intenzivnije razvija neformalni sustav vrijednosti zatvoreničke zajednice te da "zatvorska socijalizacija" ovisi najviše o značajkama osobnosti zatvorenika i dužini kazne. Osim toga, odnos je neformalnog i formalnog zatvoreničkog sustava faktički neusporediv, posebice u odnosu na sustav vrijednosti u normalnoj socijalnoj okolini, što se vezuje uz psihosocijalne deprivacije: slobode, heteroseksualnih odnosa, materijalnih dobara i usluga, autonomije, sigurnosti itd.

Garabedian (1970) smatra da utjecaj zatvoreničke kulture ovisi o tipu uloge koju osuđena osoba ima u instituciji, ali i o fazi boravka u njoj. Procesi izolacije i uključivanja u zatvorsku kulturu se operacionaliziraju u različitim razdobljima boravka u penalnoj ustanovi. U ranom stupnju dominira izolacija. Ekstenzivno djelovanje izoliranosti može utjecati u smjeru definitivnih ograničenja na solidarnost koja se razvija među osuđenima. Ovaj autor razlikuje tri tipa osuđenika: oni kojima nedostaje upornosti i pouzdanosti (u prošlosti ovih tipova osuđenika često se nalaze nenasilni seksualni prijestupi; pokazuju spremnost za uključivanje u religiozne programe koje provodi uprava zatvora, ali ipak postaju izolirani i od djelatnika i od osuđenika), drugi tip iskazuje malo ili nimalo sustavno uključivanje u kriminalitet (aktivno sudjeluju u programima tretmana pod nadzorom djelatnika ustanove i s njim ima više nego prosječno dobar kontakt), treća skupina u potpunosti povlađuje nelegitimnim standardima.

Boccia (1985; prema: Žakman-Ban, 1996) navodi kako je neprilagodeno, tj. "loše" ponašanje osuđenika najčešće u prvoj godini izdržavanja kazne. Ovakvo ponašanje može biti odgovor na poteškoće prilagodavanja koje postoje dolaskom na izdržavanje kazne.

Žakman-Ban (1996) je ispitala utjecaj socijalno gospodarskog statusa osuđenika i vrste kaznenog djela u prilagodbi institucionalnom tretmanu. Ona iznosi kako povoljne značajke općih demografskih karakteristika kao što su viša kronološka dob ispitanika, život u vlastitoj obitelji s djecom, povećavaju vjerojatnost uspješnije adaptacije osuđenika, što potvrđuju i neka druga istraživanja.

Također navodi kako zadovoljavajuće materijala socijalnog prostora ispitanika pridonose uspješnijoj prilagodbi institucionalnom penološkom tretmanu.

U odnosu na povezanost između vrste kaznenog djela zbog kojeg osuđenici izdržavaju kaznu i prilagodbe institucionalnom penološkom tretmanu, autorica navodi relativno lošu prilagodbu počinitelja nasilničkih delikata u početku institucionalnoga penološkog tretmana. Ovo se, prema Žakman-Ban (1996) prije svega odnosi na ponašanje osuđenih u formalnim aktivnostima i to procjenjenog od djelatnika kaznenog zavoda. Takva procjena izražava se i nedobivanjem nagrada i pogodnosti za ove osuđene počinitelje kaznenih djela.

Autorica zaključuje kako počinitelji nasilničkih kaznenih djela, posebice ubojstava i silovanja, ne odgovaraju "modelu poželjnog osuđenog" na početku izdržavanja kazne. Oni su loši, pa i neposlušni radnici, ne uključuju se u slobodne aktivnosti, ne sudjeluju u samoupravi osuđenika, pozicija u odgojnoj grupi nije im najpovoljnija, a

izbjegavaju i kontakte s ostalim osuđenima. Riječ je, dakle, o osuđenima koji teže podnose strukturiranje vremena kakvo nudi kaznena ustanova, a teže podnose i adaptacijsko razdoblje. Autorica stoga, u zaključnom razmatranju, ispravno zaključuje kako bi postojeći penološki tretman i na početku izdržavanja kazne zatvora, a posebice u ustanovi zatvorenog tipa, trebalo mijenjati u smjeru veće diferencijacije prema bio-psiho-socijalnim značajkama osuđenika.

Isto tako i Mejovšek (1989) tvrdi kako u pogledu stupnja socijalne integracije ne možemo na sve prijestupnike postavljati iste ciljeve, nego treba obavezno polaziti od strukturalne koncepcije prema kojoj prijestupnika treba doživljavati kao složeni bio-psiho-socijalni sustav da bismo što egzaktnije mogli predvidjeti budućnost i bolje je planirati. Kako određena obilježja determiniraju ponašanje osoba (u smislu tendencije k vršenju baš određenih kaznenih djela) pa, analogno tome, zahtijevaju i adekvatan tretmanski pristup, dokazuje istraživanje koje su proveli Dabbs i sur. (1995). Oni su analizirali razinu testosterona, vrstu delikta i ponašanje u zatvoru 692-iju odraslih muških osuđenih osoba. Razinu testosterona su analizirali na uzorku salive, a ponašanje su ocjenjivali temeljem zatvorskih dokumenata. Osuđenici koji su počinili seksualne i nasilničke delikte (protiv života i tijela) imali su višu razinu testosterona od osuđenika koji su počinili imovinske delikte i djela vezana uz drogu. Osuđenici s višom razinom testosterona češće su kršili pravila u zatvoru, a posebno pravila koja su u vezi s javnom konfrontacijom.

Ispravnim tako smatramo Mejovšekovo (1992) mišljenje po kojem je osnovna intencija da penološki tretman postane ciljem izazivanja pozitivnih promjena, a ne da bude samo puko izdržavanje kazne, kako je to pravničkim jezikom zapisano, ali i nerijetko u suvremenoj penološkoj teoriji i praksi podržavano. Tako individualizacija u fazi izvršenja kazne postaje važna dopuna i korekcija individualizacije iz faze kažnjavanja (Bačić, 1988).

TERMINOLOŠKA ODREĐENJA

U literaturi koja se bavi institucionalnim penološkim tretmanom susreću se termini rehabilitacija, resocijalizacija, tretmani i terapije.

Sam pojam tretman, u posljednjim desetljećima ima široku upotrebu u kriminološkoj i penološkoj misli i praksi. Njegova mnogostruka primjena ukazuje i na pojmovnu višeznačnost. U distribuciji semantičkih obilježja i u genezi ovog pojma očigledno prednjači značenje "liječenja" osuđenika (Žaja, 1984). U širem smislu tretman podrazumijeva postupanje s počiniteljima kaznenih djela, kako u kaznenom postupku, tako i u procesu izvršenja kaznenih sankcija i kasnije u postpenalnom periodu, s tim što se on promatra u svim fazama sa

stanovišta resocijalizacije kao najznačajnijeg cilja kaznene sankcije (Žaja, 1984).

Penološki tretman opći je pojam koji podrazumijeva cjelokupnu djelatnost prema zatvorenima u jednom kaznenom zavodu (prema: Žakman-Ban, 1996). Ovako definiranim pojmom penološkog tretmana služimo se u empirijskom dijelu ovog rada.

Resocijalizacija je sljedeći termin koji se često koristi u "tretmanskoj" literaturi. Resocijalizacija u psihologijskom smislu predstavlja "naziv za postupke i procese koji dovode do društveno poželjnih promjena u stavovima, vrijednostima i ponašanju osoba kod kojih socijalizacija nije bila uspješna, pretežno onih koje se antisocijalno ponašaju" (Petz, 1992:378-379). Također se navodi kako bi "postupci koji se primjenjuju i procesi koji se zbivaju u resocijalizaciji trebali dovesti do takvih promjena koje omogućuju osobi uključivanje u socijalnu sredinu i uspješno funkcioniranje u društvu" (Petz, 1992:378-379).

Kupčević-Mladenović (1981) govori o procesu resocijalizacije u modernom zatvoru te shvaća penalnu ustanovu kao sredstvo društvenog preodgoja i resocijalizacije delinkvenata. Nikolić (1985) resocijalizaciju promatra kao proces postupnog reintegriranja delinkventa iz kriminalne subkulture u društvenu zajednicu kao grupu. Resocijalizacija, tj. rehabilitacija, predstavlja, u biti, cilj tretmana.

Tretman u tom smislu predstavlja proces, a resocijalizacija cilj, tj. evaluaciju tretmana, premda i resocijalizacija može biti shvaćena i kao cilj i kao proces.

Terapija je termin koji se rabi u objašnjavanju deferenciranih i specifičnih tretmana unutar penalne ustanove, a odražava medicinski pristup te ga provode posebno educirani stručnjaci.

MODELI PENOLOŠKOG INSTITUCIONALNOG TRETMANA I NJIHOVA UČINKOVITOST

Govoreći o društvenoj reakciji na nasilnički kriminalitet, Luckenbill (1984) navodi kažnjavanje kao tradicionalni odgovor na ovakvu vrstu delikata. No, navodi i to da rezultati određenih istraživanja ne pokazuju očekivani utjecaj kažnjavanja na obeshrabrenje građana od vršenja nasilničkih delikata. Kao drugu strategiju za kontroliranje nasilničkog kriminaliteta, ovaj autor navodi tretman počinitelja. Tretman je osnovan na ideji da kriminalno ponašanje nije produkt racionalnog izbora, nego rezultat uvjeta na koje osoba ima malu ili nikakvu kontrolu. S ovog gledišta, "kažnjavanje ne samo da je nehumano, jer kažnjava počinitelja za akcije ljudi za koje nije odgovoran, nego i neučinkovito, jer ljudi racionalno ne odabiru takvo ponašanje".

Prema Luckenbillu (1984), umjesto kažnjavanja, kontrola kriminaliteta treba uključivati dva povezana zadatka: razvijanje razumijevanja uvjeta koji uzrokuju kriminalitet i onda korištenje tog znanja u svrhu modificiranja tih uvjeta i na taj način smanjivanja kriminaliteta (ova ideja liči na utopiju obzirom da se radi o generalnim čimbenicima čime se ne ostvaruje princip individualizacije, a time i smanjuje vjerojatnost uspješnosti).

Sutherland i Cressey (1978) i Strasburg (1978) (prema: Kovčo, 1997:164) navode dvije tretmanske metode u rehabilitaciji počinitelja nasilničkih delikata: kliničku i grupno orijentiranu. Klinička metoda proizlazi iz medicinske i psihijatrijske perspektive. Ovi autori pretpostavljaju da počinitelj pati od neke vrste poremećaja koji ga vode u nasilje. Iz toga proizlazi da rehabilitacija zahtijeva jednu ekspertnu dijagnozu poremećaja, deskripciju i adekvatnu terapiju. Ako je dijagnosticirani poremećaj fizički, terapija se može sastojati od nekih medicinskih procedura kao što su terapija lijekovima ili psihokirurgija. Za psihološke probleme ovi autori preporučuju psihoterapiju. Osim ovog biopsihološkog aspekta, autori respektiraju i socijalni te navode kako rehabilitacija počinitelja nasilničkih delikata zahtijeva resocijalizaciju koja podrazumijeva učenje neagresivnih obrazaca ponašanja i mijenjanje počiniteljevih socijalnih odnosa. Kao jednu od metoda ovi autori navode modifikaciju ponašanja.

Navodenje psihokirurgije kao mogućeg načina tretiranja nasilničkog ponašanja može se objasniti vremenom kada su ovi autori pisali svoje radove kada je u Americi postojala tendencija rješavanja nasilničkog ponašanja ovakvim tehnikama. Napomenimo još jednom da se pokazalo kako je "psihokirurgija" neučinkovita u kontroliranju antidruštvenog i kriminalnog ponašanja.

Sutherland i Cressey (1978) i Strasburg (1978) (prema: Kovčo, 1997:165) navode onovremeno nezadovoljstvo sa tretmanom kao strategijom za kontroliranje nasilničkih delikata. Navode tako stavove nekih kritičara koji tvrde da tretman kao strategija ne služi kontroliranju nasilničkih delikata i kako je u suprotnosti s retributivnim interesima društva. Štoviše, navode isti autori, znatan broj kritičara zahtijeva povratak na metodičku upotrebu kažnjavanja, ne samo u svrhu zastrašivanja ljudi od činjenja delikata već i stoga da počinitelji "plate" za ono što su "loše napravili". Drugim riječima, ovo znači smrtnu kaznu za one koji su osuđeni za ubojstvo prvog stupnja i visoke zatvorske kazne.

Novija literatura, međutim, a posebice američka, ne slijedi ovu filozofiju. Dapače, nude se i realiziraju različiti programi tretmana u okviru izdržavanja kazne zatvora što svjedoči o postojanju ispravne filozofije kojom se vrijeme izdržavanja kazne koristi za primjenu specifičnih tretmana čime se teže zadovoljiti ciljevi specijalne, ali i generalne prevencije.

Istraživanja počinitelja ubojstva imaju za cilj prikupljanje što specifičnijih podataka, te se često provode diferencijalna istraživanja u kojima se počinitelji ubojstva uspoređuju s počiniteljima nekih drugih vrsta delikata, a u svrhu što veće diferencijacije tretmana takvih počinitelja. Tako je i Waldo (1970) proveo istraživanje u kojem je usporedio grupu od 621 počinitelja ubojstva s počiniteljima drugih delikata u zatvorskoj populaciji. Kriterij koji je koristio je bio broj prethodnih izdržavanja kazne te broj bijegova tijekom prethodnog izdržavanja kazne. Našao je da 62% počinitelja ubojstva prije nije izdržavalo kaznu za razliku od 38% počinitelja drugih delikata. Manji broj počinitelja ubojstva je bio sklon bijegovima od počinitelja drugih delikata. Temeljem ovih podataka, između ostalog, ovaj autor zaključuje kako počinitelji ubojstva imaju niži kriminalni nivo od počinitelja drugih delikata.

U kontekstu navedenog nameće se razmišljanje po kojem bi u kriminološkim i penološkim studijama i istraživanjima valjalo lučiti one počinitelje ubojstva kojima je to jedini delikt u životu od onih čije se kompletno prethodno ponašanje može nazvati delinkventnim. Postavlja se pitanje možemo li ove prve opravdano nazivati nasilnije ne objašnjava njegov smisao tj. opisuje li ovaj termin određenu strukturu ličnosti li samo tehničku skraćenicu termina počinitelj ubojstva. Smatramo, naime, da postoji bitna konotativna razlika između termina ubojica i termina počinitelj ubojstva. Osim toga, ukoliko bi termin - ubojica i opisivao određenu strukturu ličnosti, postavljalo se pitanje koliko ubojstava mora čovjek počinuti da bismo ga definirali ubojicom. Nije nam poznat ni psihološki ni psihijatrijski nozološki entitet - ubojica. Čini nam se da termin ubojica definira strukturu ličnosti, dok termin - počinitelj ubojstva definira moment u ponašanju osobe, što nam se čini veoma različito.

Počinjene ubojstva zasigurno nosi određene (osim socijalnih) psihičke reperkusije na ličnost počinitelja, posebno počinitelja mlade dobi. U kontekstu navedenog, Hinrich i Thiel (1992) izvještavaju o iskustvima s grupnom psihoterapijom sa 9 počinitelja ubojstva u dobi od 17 do 25 godina. Zaključno navode da se grupna psihoterapija može preporučiti kao značajna mjera specifična u smislu pomoći počinitelju da se nosi s deliktom te sa svojom poviješću i osobnošću.

Generalno gledano, koncept tretmana u penalnim ustanovama, iako prihvaćen u svijetu i kod nas, često je kritiziran zbog relativno malog ili nikakvog uspjeha tretmana, odnosno programa rada koji se provodi s osuđenim osobama (Adams, 1974; Irwin, 1977; Jeffry, 1977; Ashworth, 1983; Brinc, 1983, 1984 i 1987; Mejovšek, 1986, 1989; prema: Mejovšek, 1992). Penološki tretman odvija se u neprirodnim uvjetima u kojima je život otežan i ispunjen raznim deprivacijama, u ustanovama

koje imaju konfliktnu ulogu da istodobno rehabilitiraju i kažnjavaju (Mejovšek, 1992). Između većeg broja uzroka za neuspjeh penološkog tretmana, Mejovšek kao osnovne smatra nedovoljnu standardiziranost te aktivnosti, nedovoljnu diferencijaciju prema strukturi ličnosti osudene osobe, neadekvatno i nepotpuno praćenje efekata tretmana i s time u vezi pogrešno ili zakašnjelo reagiranje kada tretman nema efekta ili je čak i štetan.

Značajan problem predstavlja evaluacija programa tretmana jer svaki program dobiva svoju vrijednost u učinkovitosti, odnosno u postizanju željenog cilja

Svjetska literatura, a posebice američka, pokazuje kako u samoj penološkoj literaturi postoje dva glavna pristupa u komparaciji rezultata istraživanja učinkovitosti penalnog tretmana s ciljem odgovora na globalno pitanje daju li penalni tretmani ikakve rezultate. Prvi pristup je tradicionalan i podrazumijeva "narrativni pregled". Daje se sažetak ili interpretacija trenda u postojećim rezultatima istraživanja. McGuire i Priestly (1996) navode kako se od sredine 80-ih godina javlja određeni broj "meta-analiza". Ova metoda je razvijena s ciljem da omogući proces pregleda, a onemogućiti kombiniranje podataka iz različitih eksperimenata. Ona uključuje agregaciju i analizu različitih aspekata velikog broja eksperimentalnih studija. Postoji cijeli niz ovakvih radova u području recidivizma i rada s osuđenim osobama. Prvu ovakvu studiju napravila je Garret (1985, prema: Kovčo, 1997:168) koja je izučila 111 radova koji su uključivali zajedno više od 13.000 mladih osuđenih osoba. Ova autorica našla je značajne generalne efekte tretmana na različite outcome-e, uključujući ponovno vršenje kaznenih djela. Nešto slabije efekte tretmana navode Gottschalk i sur. (1987), obrađujući intervenciju u lokalnoj zajednici. Whitehead (1988) i Lab (1989) navode uglavnom negativne rezultate u svojim meta-analizama dok Lösel i Kofler (1989) opisuju rezultate njemačkih socioterapijskih zatvorskih režima te navode umjereni pozitivne efekte kod multirecidivista i osoba osuđenih na duge kazne (prema: Kovčo, 1997:169). Izzo i Ross (1990) su usporedili programe koji sadrže kognitivnu komponentu i one koji je nemaju i našli značajnu superiornost ovih prvih u smislu reduciranja recidivizma.

Konačno, najzadnje i najveće meta-analize su napravili Andrews i sur. (1990) i Lipsey (1992) (prema: Mc Guire i Priestly, 1996). Ova posljednja je osnovana na rezultatima 397 studija koje su se bavile radom s osuđenim osobama u dobi od 12 do 21 godine. Andrews i sur. (1990) su ukorporirali rezultate 150 istraživanja kojima su ispitanici bili odrasle osobe. Osnovni nalaz Lipseyeve studije je da je 64,5% proučavanih istraživanja pokazalo pozitivne efekte "tretmana" u smanjenju recidivizma. Rezultati svih meta-analiza pokazuju prosječno smanjenje stope recidivizma za otprilike 10

do 12%. McGuire i Priestly (1996) su napravili popis onih intervencija i postupaka koji ne pokazuju rezultate prema rezultatima različitih meta-analiza. To su:

1. psihoterapijski modeli

Premda mogu biti učinkoviti u rješavanju problema u nekim drugim područjima, postoji malo dokaza da ovakvi modeli daju pozitivne ishode u radu s osuđenim osobama. Ovo se odnosi i na individualno savjetovanje.

2. medicinski modeli

Intervencije bazirane na medicinskim modelima, uključujući ne samo medikamentne, nego i inovacije kao različite dijetne, lišene, psihosocijalne komponente, neučinkovite u smanjenju povrata. U određenim okolnostima (kao što je uporaba anti-libidinalnih lijekova) ovakve metode mogu biti primjenjive, no samo u kontekstu kompleksnijih programa.

3. kažnjavanje

Ovo su, politički gledano, najkontroverznije metode. Globalno gledano, podaci meta-analiza pokazuju njihov destruktivan učinak jer pogoršavaju stopu recidivizma. Kazna lišenja slobode sastoji se u osnovi u depriviranju slobode pojedinca, a to iskustvo se smatra kažnjavajućim. U okviru ove kazne pretpostavljaju se tri ishoda:

- a) direktan efekt zastrašivanja za pojedinca, što ga motivira za promjenu;
- b) generalni efekt zastrašivanja, što je vidljivo u poštivanju zakona od drugih građana;
- c) trenutni rezultat zatvaranja, pojedinca čime se društvo zaštićuje bar u izrečenom trajanju kazne.

Ad. a) Generalno gledano, premda postoji vjerojatnost za mali broj osoba da budu zaplašene zatvaranjem, ova pretpostavka se ne može testirati direktno. Postoji veoma malo podataka o zatrašujućem djelovanju zatvora.

Ad. b) Ovu vrstu zastrašivanja izučavao je Gibss (1986, prema: Mc Guire i Priestly, 1996). Čak i tamo gdje postoje značajni odnosi između promjene u stopi kriminaliteta i vjerojatnosti osuđivanja, na ovakve rezultate mogu djelovati mnogobrojni čimbenici što znatno otežava interpretaciju. Najbolja ilustracija je nepostojanje jasnog efekta smrtnih kazni na stopu ozbiljnog kriminaliteta. Ne može se reći da strah od zatvaranja drži ljude "s onu stranu zakona".

Ad. c) Jasno je samo po sebi da osoba u zatvoru ne može biti prijetnja za javnost tijekom vremena izdržavanja kazne. Međutim, manje je jasno može li marginalno povećanje zatvorske populacije imati mjerljivi učinak na generalnu stopu kriminaliteta. Istraživanje Barkera (1994), Granta i Evansa (1994), Sundela i Sundela (1993) (prema: Mc Guire i Priestly, 1996) pokazuju sljedeće:

1. kažnjavanje je učinkovita metoda za promjenu ponašanja,
2. metode promjene ponašanja osnovane na nekom obliku pozitivnog potkrepljenja daju bolje rezultate,
3. da bi kazna bila što učinkovitija, mora zadovoljiti sljedeće kriterije:
  - a) neizbježnost - kada se dogodi nepoželjno ponašanje bez iznimke ga prati kazna,
  - b) neodloživost - kada slijedi u što kraćem roku od vremena pojave nepoželjnog ponašanja,
  - c) ozbiljnost - najučinkovitija su kažnjavanja s maksimalno mogućim intenzitetom,
  - d) razumljivost - u odnosu na obilježja ljudskih bića, krucijalno je da se iskustvo kažnjavanja može jasno dovesti u vezu s ponašanjem koje ga je izazvalo.

OBILJEŽJA UČINKOVITIH MODELA TRETMANA

Iz radova Andrews-a, Lipsey-a, Antonowicz-a i Ross-a (1993), Gendrau-a i Andrews-a (1991), Gendrau-a i Ross-a (1987), Lösel-a (1993), MacDonald-a i sur., (1992), McIvor-a (1990) i Mulvery-a i sur. (1993) (prema: Kovčo, 1997:171) mogu se sumarno izvući sljedeće smjernice za učinkovitije programe:

1. klasifikacija rizika - u učinkovitijim programima postoji suglasje između počiniteljevog rizika i stupnja intervencije;
2. kriminogene potrebe - osnovno je napraviti razliku između kriminogenih i nekriminogenih potreba. Ukoliko je cilj programa smanjenje povrata, tada se treba fokusirati na taj segment u okviru kriminalnih potreba kao ciljeva intervencije.
3. "responsivnost" - programi su učinkovitiji ako postoji podudaranje stila osoblja i stila osuđenika,
4. baziranost na zajednici - pristup osuđenikovom kućnom okruženju pruža bolje nade za uspješnije učenje,
5. različitost tretmana - efektivni programi su:
  - a. multimodalni (prepoznaju različitost osuđenikovih problema);
  - b. sadržaji i metode su orijentirani na vještine i
  - c. koriste se metode iz bihevioralnih, kognitivnih i kognitivno-bihevioralnih izvora,
6. integritet programa - efektivni programi su oni u kojima su deklarirani ciljevi povezani s korištenim metodama,

Metode koje pružaju obećavajuće ishode osnovane su na kognitivno-bihevioralnom pristupu, tj., kako im i ime kaže, sintezi metoda izvučenih iz bihevioralne i kognitivne psihologije. Neke od njih su sljedeće:

1. bihevioralno zasnovane metode

primijenjive za različite vrste delikata, koriste se u modifikaciji ponašanja s programom obiteljskog učenja za smanjenje krađe i agresije, za tretman piromana, za redukciju egzibicionizma.
2. Relaksacija i sistematska desenzitizacija

ove tehnike su usmjerene na brojne delikte, tj. ponašanja koja su povezana s tenzijom i okruženjem kao što su: alkoholizam, seksualni egzibicionizam, kronična kleptomanija, agresija i nasilje, uključujući rasno motiviranu netrpeljivost i agresivnu vožnju.
3. učenje socijalnih vještina

naročito pogodno za rad s mladim delinkventima i s emocionalno poremećenim adolescentima. Učenje socijalnih vještina se pokazalo esencijalnom komponentom svakog efektivnog programa sa seksualnim delinkventima,
4. učenje samo-instruiranja

pogodno za rad s odraslim delinkventima, adolescentima, psihijatrijskim pacijentima i roditeljima koji zlostavljaju svoju djecu,
5. učenje moralnog rezoniranja

u radu s rasnom netrpeljivošću, navijačkim nasilništvom te u radu s maloljetnim delinkventima.

Ross (1992) je analizirao sve studije penalnog tretmana osuđenih osoba koje su publicirane u posljednjih 40 godina. Temeljem te analize razvijen je program koji je osnovan na više od sto kontroliranih studija koje su smanjile recidivizam za 84%.

Istraživanje je provedeno u sekvencijalnim fazama. Prva faza je uključivala studiju učinkovitosti različitih intervencijskih tehnika u kontroliranju anti-socijalnog ponašanja adolescentnih osuđenica u zatvorima maksimalne sigurnosti. Ovo je istraživanje dovelo do programa koji je eliminirao problemska ponašanja kod ovih osuđenica i smanjio recidivizam od 33% na 6%. Druga faza istraživanja bila je stimulirana široko rasprostranjenom mišljenju po kojem "u rehabilitaciji osuđenih osoba, skoro ništa ne pomaže". Ova faza je propitala ovu tezu analiziranjem programa koji su realizirani u periodu od 1980. do 1987. godine. Rezultati su pokazali da su neki programi bili veoma uspješni. U trećoj fazi istraživanje je bilo usmjereno na iznalaženje razlika između programa prema učinkovitosti. Ross (1992) navodi različitost upotrebljenih tehnika, no navodi i to da su svi uspješni programi imali nešto zajedničko: svi su uključivali određene tehnike od kojih se očekivalo da imaju utjecaj na osuđenikovo razmišljanje. Efektivni programi su kao "metu" intervencije imali ne samo osuđenikovu okolinu, osjećaje, ponašanje ili vještine, nego kogniciju: oni su sadržavali određene tehnike koje

su mogle povećati njegove vještine razmišljanja, učiti ga da se zaustavi prije djelovanja, povećati vještine rješavanja problema, pomoći mu da razvije društije interpretacije socijalnih pravila i obaveza i pomoći mu da shvati razmišljanja i osjaćaje drugih ljudi. Deficit ovih kognitivnih vještina primijećen je naročito kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela, ovisnika te počinitelja nasilničkih i seksualnih delikata.

5. i 6. faza je označavala sofisticirane statističke analize čiji su rezultati pokazali veću učinkovitost programa koji su bili kognitivno usmjereni, za razliku od onih koji nisu imali naglašenu kognitivnu komponentu (Izzo, Ross, 1990).

U fazi 8 kombinirane su najbolje tehnike efektivnih programa u formiranju sveobuhvatnog pristupa za učenje socijalno-kognitivnih vještina. Program je koncipiran tako da nije zahtijevao angažman posebnih stručnjaka, nego ga se moglo provoditi postojeće tretmansko osoblje. Program zahtijeva minimum od 70 sati. Neke od komponenti programa su slijedeće:

1. samo-kontrola - osudenu osobu se uči zaustaviti se i razmisliti prije djelovanja; uzeti u obzir sve posljedice prije donošenja odluke, formulirati planove; koristiti tehnike razmišljanja u kontroli vlastitih emocija i ponašanja;
2. meta-kognicija - osuđenika se uči da se prilagodi pristupu vlastitom razmišljanju - da shvati da način na koji razmišlja određuje što misli i kako se osjeća i ponaša;
3. socijalne vještine - mnogi delinkventi se ponašaju anti-socijalno zbog nedostatka vještina za pro-socijalno ponašanje. Osobu se uči veliki broj vještina koje im mogu pomoći u postizanju pozitivnog potkrepljenja za razliku od odbacivanja u socijalnim situacijama (npr. odgovor na kriticizam, izvinjavanje, pregovaranje umjesto zahtijevanja itd.);
4. ICPS vještine - osobu se uči analizirati interpersonalne probleme, način razumijevanja i uzimanja u obzir vrijednosti, ponašanja i osjećaja drugih ljudi.

Ross (1992) navodi kako je ovaj program primijenjen u svrhu smanjenja recidivizma kod visoko rizičnih adolescenata i odraslih osoba na probaciji, u radu s ovisnicima na probaciji, u penalnim ustanovama u Kanadi i kako je pokazao značajne rezultate.

PRIKAZ PROGRAMA UPRAVLJANJA VLASTITOM RIZIČNOŠĆU

U okviru kognitivno orijentiranih programa, a obzirom na kategoriju počinitelja koji su predmet ove radnje, nezaobilazan je program koji opisuje Bush (1996), a koji se odnosi na učenje upravljanja vlastitom rizičnošću (Self-risk Management)

počinitelja nasilničkih delikata. Obzirom da se radi o populaciji koju čine i počinitelji ubojstva, program ćemo detaljnije prezentirati.

Bush (1996) navodi kako nasilničko ponašanje nije povezano s nekom pojedinačnom bolešću ili poremećajem. Ono nema jednoznačan uzrok pa stoga ne može biti ni tretirano jednostranim tretmanom. Unutar različitosti koje opisuju pojedine počinitelje, određene generalizacije su relevantne za tretman i predstavljaju njegov teoretski okvir:

1. nasilje nije izolirani i odvojeni oblik delinkventnog ponašanja. Općenito gledano, delinkvente više karakterizira različitost delinkventnog ponašanja (u manifestacijskom smislu) nego specijalizacija,
2. nasilje je naučeno ponašanje,
3. obrasci nasilja i delinkventnog ponašanja su inkorporirani u navikama razmišljanja. Obrasci stavova, vjerovanja i razmišljanja nasilnih pojedinaca podržavaju i promoviraju njihovo nasilničko ponašanje. Nasilni ljudi mogu vjerovati da će ih, u slučaju da napuste nasilni obrazac, svijet "preplaviti". Mogu formirati naviku razmišljanja o sebi kao o žrtvi. Mogu vjerovati da imaju pravo povređivati druge zbog povreda koje su sami doživjeli. Ovakvo vjerovanje i stavovi mogu dovesti do toga da oni nasilje smatraju normalnim, opravdanim i neophodnim ponašanjem.

Program kognitivne samo-promjene koji se provodi u Vermotu (Bush, 1996) ima za cilj promjenu nasilničkog ponašanja djelujući na stavove, vjerovanja i obrasce razmišljanja koji podržavaju ovakvo ponašanje. Počinitelji nasilničkih delikata se ne promatraju kao bolesne osobe. Premisa autora ovog programa je ta da, s malim iznimkama, osobe čine ovakve delikte zato što to žele. Program provodi zatvorsko osoblje. Osuđene osobe se uči kako kontrolirati vlastiti rizik za recidiv kontrolirajući stavove, vjerovanja i automatske obrasce razmišljanja koji ih dovode u taj rizik. Naglasak je na tome da oni opserviraju vlastito ponašanje. Program se sastoji od tri faze; prve dvije se realiziraju u penalnoj instituciji, a treća u zajednici u post-penalnom periodu.

Prva faza sastoji se od uvoda i usmjerenja prema programu. Osuđene osobe uče osnovne koncepte kognitivne promjene i uče specifične vještine za opservaciju i izvještavanje o sadržaju vlastitog razmišljanja. U ovoj fazi grupa se sastaje dva puta tjedno u periodu od osam do deset tjedana.

Druga faza je posvećena trima osnovnim zadacima. Svaka osoba mora:

- 1) identificirati obrasce razmišljanja koji su ga vodili u nasilničke delikte i koji predstavljaju rizik za takvo ponašanje u budućnosti;
- 2) naučiti specifične vještine za interveniranje i kontroliranje ovakvih obrazaca razmišljanja i

3) sažeti ove obrasce i intervencije u obliku plana za kontroliranje njihovog visoko rizičnog razmišljanja u zajednici.

Ovo postaje njihov "prevencijski plan protiv povratka". Grupe se sastaju dva do četiri puta tjedno u trajanju od najmanje četiri mjeseca, no ne duže od dvije godine.

U trećoj fazi osoba primjenjuje svoj plan u društvu. Opisuje situaciju u koju ulazi i razmišljanja koja se javljaju. Značajno je to što oni iznose i evaluiraju vlastite napore u kontroli takvog razmišljanja. Grupa se u ovoj fazi sastaje dva puta tjedno godinu dana.

Bush (1996) navodi i određena ograničenja programa. Program nije dobrovoljan. Počinitelji nasilničkih delikata moraju u Vermontu proći prve dvije faze da bi bili razmatrani za uvjetni otpust. Tada im treća faza predstavlja obavezu u periodu uvjetnog otpusta. Ranija verzija je bila dobrovoljna, no često se događao gubitak motivacije po otpustu iz zatvora. Pokušaj prisiljavanja osuđenika na promjenu automatski povlači otpor prema promjeni (o tome je prethodno već bilo riječi). Osuđena osoba interpretira izvanjsku kontrolu kao pokušaj oduzimanja prava na samo-određenje - osnovnog prava da budu ono što jesu.

Proces kognitivnog samo-ispitivanja počinje donositi motivaciju za samo-promjenu. To se događa izazivanjem svakog osuđenika da napravi svjestan izbor, ne samo o vlastitom ponašanju, nego i o stavovima i vjerovanjima koji se nalaze u pozadini. Oni počinju uvidati promjenu, ali ne promjenu koja je rezultat podložnosti vanjskoj kontroli, nego promjenu koja je rezultat samo-određenja. Strategija ovog programa kombinira iskustvo autoriteta s uvažavanjem osuđenikovog prava da donosi vlastite odluke. Poruka ovog programa je - vi imate pravo da usmjeravate vlastiti život, no to nije dopuštenje da to radite onako kako to vama odgovara. S druge strane, poruka je - nimate pravo kršiti zakon, no mi poštujemo vaše pravo da donosite vlastite odluke.

Cijeli program karakterizira jasnoća pravila bez prijatnji. Ovaj program je, kako navodi Bush (1996) samo jedan dio šire strategije korekcijske supervizije koju provodi odjel za korekciju u Vermontu. Osim ovog, razrađeni su programi za počinitelje seksualnih delikata i ovisnike. Bush (1996) navodi parcijalne rezultate (zbog relativno kratkog egzistiranja programa). Uspoređivan je recidivizam osoba koje su bile u programu i onih koje nisu i podaci su pokazali postojanje statistički značajnih razlika između ove dvije grupe osuđenika na način da je situacija povoljnija za one koji su sudjelovali u programu.

Temeljem svega navedenoga vidljivo je da u svijetu postoji mnogo pokušaja (od koji su neki uspješni, a neki neuspješni) tretmana počinitelja kaznenih djela, s jasnim usmjerenjem prema speci-

jaliziranim tretmanima. Za razliku od svjetske literature, u našoj stručnoj i znanstvenoj literaturi (prema saznanjima autorice) nema radova koji bi ukazivali na postojanje znanstveno i stručno utemeljenih programa, što svjedoči o nužnosti kretanja penološke prakse u tom smjeru.

ČIMBENICI UČINKOVITOG TRETMANA

U odnosu na učinkovitost tretmana, u svjetskoj i domaćoj literaturi susreću se mišljenja kako i obilježja osoblja, kao što su motivacija, stavovi, definicija uloga, iskustvo, obučenos, grupni duh i odnos prema osuđenim osobama, također imaju važnu ulogu u uspješnim korekcijskim programima (Andrews i sur., 1990b; Averbek i Lösel, 1994; Cooke, 1989; Dionne i sur., 1994; Budanovac, 1990; Uzelac, Žakman-Ban, Mikšaj-Todorović, Mejovšek, 1990; Mejovšek, Mikšaj-Todorović, Žakman-Ban, 1990; Budanovac, Žakman-Ban, Budanovac, 1987; prema: Kovčo, 1997:177).

Tako su Uzelac i sur. (1990, prema Kovčo, 1997:177) proveli istraživanje s ciljem utvrđivanja latentnih dimenzija socijalnih vrijednosti i stavova prema radu, kolegama u kolektivu, osuđenim osobama, upravi i sindikatu, korištenju slobodnog vremena, obitelji i prihvaćanju od strane šire društvene sredine djelatnika u kaznenom zavodu zatvorenog tipa. Rezultati njihova istraživanja pokazuju korespodenciju između socijalnih vrijednosti i stavova ispitanika. Uz neprihvaćanje poželjnih socijalnih vrednota generiraju se negativni stavovi prema radu, kolegama i osuđenima, a također je otežana i integracija u užu i širu socijalnu sredinu. Autori zaključno navode kako rezultati njihovog istraživanja ukazuju, s jedne strane na potrebu pažljivije selekcije kadrova pri prijemu u kazneni zavod, a s druge strane, na potrebu izrade primjenjivog programa za bolju organizaciju rada, te poboljšanje uvjeta života stručnih djelatnika penoloških institucija.

Mejovšek i sur. (1990) su na istom uzorku utvrđivali latentnu dimenziju stavova prema radu, kolegama u kolektivu, osuđenim osobama, upravi i sindikatu, korištenju slobodnog vremena, obitelji i prihvaćanju od strane šire društvene sredine i konativnih karakteristika ličnosti djelatnika kaznenog zavoda zatvorenog tipa, kao i njihovih međusobnih relacija. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da uz povoljniju konstelaciju ličnosti postoje i pozitivniji stavovi, što, prema autorima, opravdava selekciju penoloških radnika na temelju karakteristika ličnosti.

Mejovšek i sur. (1989) su, s ciljem okvirnog programa za selekciju osoblja i ublažavanje posljedica negativnih utjecaja na fizičku i psihičku sposobnost osoblja u kaznenim zavodima, proveli istraživanje na uzorku djelatnika jedne penalne in-

stitucije zatvorenog tipa i došli do rezultata po kojima, između ostalog, proizlazi da jedan dio stručnih djelatnika nije još u dovoljnoj mjeri riješio konflikte svojih uloga u samoj instituciji, ali i u društvu.

Ispravno stoga uočava Žakman-Ban (1996) potrebu kontinuiranog osposobljavanja djelatnika tijekom rada u penološkom tretmanu, selekciju prilikom prijema, ali i potrebu provođenja optimalnih programa za očuvanje njihova fizičkog i psihičkog integriteta. Autorica navodi kako se, prema istraživanjima tzv. burn outa (opterećenošću poslom) djelatnika u penalnim ustanovama i oni nalaze u situaciji permanentnog stresa i pokušavaju iznaći učinkovite načine zaštite od pretjeranoga emocionalnog trošenja.

No, čini nam se veoma značajnim istaknuti i ono što navode Budanovac, Žakman-Ban i Budanovac (1987, prema: Kovčo, 1997), a to je prijedlog da se što prije napusti naslijedeni i uvriježeni model represivnog pristupa osuđenim osobama i zamijeni ga intenzivnim radom na provođenju tretmanskim mjerama, poštujući pritom princip individualizacije kazne.

Da je problem uloge i značaja osoblja u kaznenim zavodima univerzalan, svjedoči i istraživanje Palmera (1995) koji je prezentirao rezultate učinkovitosti korekcijskih intervencija na osnovu 32 rada i meta-analize i 20 različitih programskih pristupa. Zatim je analizirao rezultate koji ilustriraju važnost ne-programskih čimbenika kao što su: obilježja osoblja, interakcija osoblje - osuđena osoba i okruženje. Palmer temeljem svojih rezultata predlaže novi pravac u istraživanjima: analizu programa kao cjeline sastavljene od programskih i ne-programskih čimbenika. On smatra kako je ovaj pravac nužan u boljem razumijevanju zašto su neke intervencije učinkovite, a neke ne.

Osim Palmera (1995) ovim su se problemom bavili mnogi istraživači, a neki od njih su Andrews i Kiessling (1980), Jesness, (1975), Jesness i sur. (1975), Warren (1971), Palmer (1973) i mnogi drugi (prema: Kovčo, 1997:179).

Zaključno bi se moglo reći da učinkovitost nekog penološkog tretmana ovisi o brojnim obilježjima svih subjekata tog tretmana, dakle i osoblja i osuđenih osoba. Penološka teorija i praksa se toliko usmjerila na samu osuđenu osobu, nastojeći iznaći što adekvatniji pristup i tretman da je pomalo (sasvim neopravdano) zanemarila bitne nositelje tog tretmana - osoblje penalne institucije. No, sve veći broj radova i istraživanja na tu temu daje osnov za optimizam.

PENOLOŠKI INSTITUCIONALNI TRETMAN ŽENA

Sve do sada navedeno odnosilo se uglavnom na muškarce. Kako se cilj ove radnje odnosi na utvrdi-

vanje razlike između muških i ženskih počinitelja ubojstva, nezaobilazno je i propitivanje postojanje razlika u penalnom institucionalnom tretmanu.

Tako Bruinsma, Dessaur i Van Hezewijk (1981) navode kako je jedno od važnih pitanja tretira li se žena različito od muškarca u kaznenopravnom sustavu te ističu kako je literatura na ovu temu veoma oskudna. Autori iznose podatak kako u Nizozemskoj postoji znatno više zatvora za muškarce nego za žene. Postoje samo dva zatvora za ženske počinitelje dok za muške počinitelje postoji otprilike 25 pritvora, 6 institucija za maloljetne delinkvente, 10 penalnih institucija zatvorenog tipa te nekoliko institucija otvorenog tipa i radnih kolonija. Broj ženskih zatvorenica je malen. Prema Huttu (1972; prema: Kovčo, 1997:180), relativno veliki broj ženskih zatvorenica izdržava dugu kaznu. U Rotherdamu, npr., 5 od 13 osuđenih žena u 1970. godini je bilo zatvoreno za ozbiljne delikte (ubojstvo, sudjelovanje u ubojstvu, provokacija ubojstva i krađa koja je rezultirala ubojstvom), a ukupni zbroj njihovih osuda je bio 42 godine zatvora. Ova činjenica Hutta (1972) dovodi do zaključka da u najtežim kategorijama delikata razlika u ozbiljnosti kažnjavanja između muškaraca i žena nije toliko velika koliko u kategoriji nekih drugih delikata.

Sheley (1991) navodi kako su razlike u ženskim i muškim penalnim institucijama primjetne i povijesno gledano. Prije razvoja penitencijarnih ustanova, muškarci i žene su obično izdržavali kaznu zajedno u velikim sobama i zgradama i nije bilo moguće organizirati neke aktivnosti ili programe. S razvojem penalnih institucija žene se segregiraju na posebne katove ili zgrade i polako se fizički odvajaju od muškaraca. Tijekom 19. stoljeća žene zatvorenice su percipirane kao iskvarene osobe koje zaslužuju oštar tretman. Žene zatvorenice su nadgledane od muškaraca što je nerijetko vodilo u seksualnu eksploataciju (Rafter, 1983, 1985; Dobash i sur., 1986).

Heidensohn (1981, prema: Kovčo, 1997:181) govori o povećanju ženske osuđeničke populacije te navodi kako u Engleskoj takva ženska populacija raste brže od muške. Najčešća grupa delikata zbog kojih su žene osuđene na kaznu zatvora su delikti tzv. nepoštenja: krađe, pronevjere i utaje, a nakon njih slijede delikti protiv života i tijela. No, za razliku od muškaraca, žene nemaju povijest ranijeg osuđivanja, tj. nisu recidivisti. Obzirom na navedeno, logično je očekivati određene razlike i u odnosu na tretman i tretmansko okruženje. Fry je prvi naglasio kako potrebe žena zatvorenica mogu biti drukčije od potreba muških zatvorenika. U skladu s tim, neki istraživači su uočili značajne razlike u ponašanju i socijalnoj organizaciji muškog i ženskog zatvora.

Dok je kod muškaraca prisutna tučnjava i drugi oblici fizičke agresije, kod žena je, u smislu rješavanja nesuglasica, češća verbalna agresija. Osim

toga, u ženskim zatvorima nema "podzemne ekonomije" i sukoba skupina. Ono što je značajno realnost je u kojoj žene usvajaju uloge roditelja, kćeri, tetki i drugog krvnog srodstva u međusobnim odnosima.

O ovome svjedoči i Gibbens (1981) koji navodi da se razlika u izdržavanju kazne zatvora muškaraca i žena sastoji u tome što se muškarci u zatvoru organiziraju na osnovi čvrstine, okrutnosti i toga tko će dominirati, tko je submisivan i tko postavlja pravila. Žene, međutim, tendiraju uspostavljanju odnosa obiteljskog života s figurama oca, majke, sestara i ljubavnika. Da bi se uspostavio ovakav obrazac, potrebno je tri do pet godina izdržavanja kazne. Za ženske se osuđene osobe navodi kako imaju više mentalnih poremećaja s psihijatrijskom simptomatologijom svake vrste. No, isti autor konstatira i povećanje stope nasilničkog ponašanja u ženskim zatvorima.

U odnosu na psihičke poremećaje Liebling (1994, prema: Kovčo, 1997:182)) navodi kako je stopa suicida među ženama zatvorenicama ozbiljno podcijenjena. Žene zatvorenice češće pričaju o obitelji i brizi za djecu nego muški zatvorenici. Autor navodi kako mogu postojati različiti razlozi za njihovu povećanu osjetljivost te navodi i činjenicu da zatvaranje ima drukčiji i specifičiji utjecaj na ženu nego na muškarca. Subjektivni, kvalitativni aspekti zatvoreničkog iskustva rijetko se istražuju, što, prema Lieblingu (1994), dovodi do tragičnog podcjenjivanja "patnji zatvaranja".

Casey (1994, prema: Kovčo, 1997:182) je, u kontekstu navedenog, ispitivao značaj posjeta u zatvorima maksimalne sigurnosti za žene. U svom radu ovaj je autor koristio kvantitativne i kvalitativne metode. Uzorak čine 222 žene koje su izdržavale kaznu lišenja slobode od 1986. do 1987. godine. Njegovi rezultati pokazuju da većina žena prima posjete od obitelji i prijatelja, ali ne i od mlade djece. Udaljenost obitelji utječe na posjete. Generalni zaključak je da žene koje primaju posjetu, a posebno one koje primaju posjetu svoje djece mogu imati problema u prilagodavanju na instituciju.

Istraživanja u ženskim zatvorima su pokazala i to da su individualni i kolektivni odgovori na različite deprivacije koje prate institucionalizaciju do značajnog stupnja spolno specifične (Giallombardo, 1966; Ward i Kassebaum, 1965; Heffeman, 1972; Bukhart, 1973; Chandler, 1973; Dobash i sur., 1986; prema: Kovčo, 1997). Navodi se tako da izvana osnovani identiteti i interesi djeluju na zatvorenikov odgovor na deprivaciju u zatvoru.

U odnosu na razliku u disciplini u muškim i ženskim penalnim ustanovama, interesantni su podaci koje navodi McKlellan (1994). On je ispitivao praksu discipline u muškom i ženskom zatvoru u Texasu. Naden je da se :

1. žene češće ističu za grublja nasilništva nego muškarci;
2. većina kršenja discipline kod žena su manje ozbiljna, no žene su ozbiljnije kažnjavane;
3. neka pravila se skrupulozno podržavaju u ženskim institucijama, no ignoriraju se u muškim. Autor ističe dvije institucionalne forme kontrole. Razlike u praksi discipline u ovim institucijama se najbolje mogu razumjeti, prema ovom autoru, kao spolne interpretacije i aplikacije državne korekcijske politike.

Već je uvodno konstatirano kako je penološki recidivizam žena relativno malen. Interesantno je pitanje djeluje li institucionalni tretman ili neki njegov segment na pojavu ovakvog recidivizma. Schulke (1993) je istraživao upravo navedeni problem i došao do podatka da je zabrinutost zbog uvjeta u zatvoru najjače utjecala na nerecidiviste da ostanu izvan zatvora. Žene koje nisu recidivirale navode da im je postojanje jake neformalne mreže u zatvoru pomoglo da zanemare bijedu zatvorskog iskustva. One žene koje nisu bile aktivne u ovoj mreži češće su recidivirale. Također je postojala razlika u odnosu na roditelje koji imaju djecu. Istraživanje je pokazalo da edukacija i radno osposobljavanje smanjuju recidivizam.

◀ Iz relativno malog broja žena koje izdržavaju kaznu lišenja slobode proizlaze različiti problemi, počevši od problema kategorizacije ustanova, primjene individualiziranog tretmana i adekvatnog stupnja osiguranja za pojedine kategorije osuđenih.

◀ I Bruinsma, Dessaur i Van Hezevijk (1981) navode kako su korekcijski programi manje diferencirani i manje liberalni za žene nego za muškarce, a to se odmah i opravdava malim brojem žena u zatvoru.

Tako i Budigam, (1987) navodi iskustva u Hrvatskoj: od 1985. godine unutar kaznenog zatvora Slavonska Požega egzistiraju tri odjeljenja za resocijalizaciju: zatvoreno, poluotvoreno i otvoreno, iako zatvor i dalje ostaje zatvorenog tipa. Ovakvo rješenje nosi sobom i sasvim specifične probleme.

Osim specifičnosti penalnih institucija za žene s aspekta osuđenih osoba, postoji specifičnost u odnosu na osoblje. Tako Heidensohn (1985; prema: Kovčo, 1997) navodi probleme osoblja u Engleskoj od kojih su neki specifični, a neki univerzalni. Radeći u zatvoru koji zahtijeva cjelodnevni nadzor, žene djelatnice imaju određene probleme obzirom da obnašaju i tradicionalne kućanske obveze. Žene zatvorenice su često suočene s krizama u domu po zatvaranju, no i žene djelatnice sve češće sukobljavaju se s dilemama o svojim ulogama i odgovornostima. Kako je teško uskladiti poslovne zahtjeve s obiteljskim životom, manji broj ženskih (za razliku od muških) djelatnika penalnih institucija je u braku.

Mnoge djelatnice imaju poteškoća u dobivanju mogućnosti za stručno usavršavanje, doživljavaju svoj položaj nepovoljnim i nemaju samopouzdanja. Ovo su, prema Heidensohn-u (1985) žalbe slične žalbama mnogih drugih žena koje rade u okruženjima prvenstveno dizajniranim za muškarce koji mogu imati obiteljsku podršku za razliku od žena koje imaju samo obiteljske obaveze.

Vidljivo je, dakle, da ne samo žene-osuđenice, nego i žene djelatnice osjećaju reperkusije svojih tradicionalnih uloga u kojima će pomaci, izgleda, sačekati ipak neke "bolje dane".

Sve navedeno više nego rječito ukazuje na nužnost uvažavanja i daljnjeg istraživanja i unapređenja fenomena žena u zatvoru - bilo zatvorenica bilo djelatnica.

LITERATURA

- Adler, F., Mueller, G.O.W., Laufer, W.S. (1991): *Criminology*, McGraw-Hill, Inc., SAD.
- Bačić, F. (1988): "Individualizacija u izvršenju krivičnih sankcija u svjetlu osporavanja resocijalizacije u cjelokupnom krivičnom pravu," *Penološke teme*, 3, 3-4, 135-143.
- Bruinsma, G.J.N., C.I., Van Hazewijk, W.J.V.: "Female criminality in the Netherlands. In: Adler, F. (ed) (1981): *The incidence of female criminality in the contemporary world*, New York University Press, New York.
- Budigam, B. (1987): "Promjene u tretmanu osuđenih ženskih osoba u KPD-u u Slavonskoj Požezi," *Penološke teme*, 2, 1-2, 129-133.
- Bush, J.: "Teaching Self-risk Management to Violent Offenders," In: McGuire (ed) (1996): *What works? Reducing reoffending*, John Wiley and Sons, UK.
- Cohen, S., Taylor, L. (1972): *Psihološki opstanak - iskustvo dugogodišnjeg zatvora*, Vintage books. A division of Random House. New York (interni prijevod Fakulteta za defektologiju).
- Dabbs, J.M., Carr, T.S., Frady, R.L., Raid, J.K. (1995): "Testosterone, crime and misbehavior among 692 male prison inmates," *Person. individ. diff.*, 18, 5, 627-633.
- Fitzgerald, M. (1979): *Prisoners in Revolt*, Harmondsworth, Penguin.
- Garabedian, P.G. (1970): "Socijalne uloge i procesi socijalizacije u zatvorskoj zajednici," U: Johnston, N., Santz, L., Wolfgang, M.E.: *Sociologija kažnjavanja i korekcije*, J. Wiley and Sons Inc. (interni prijevod Fakulteta za defektologiju).
- Gibbins, T.C.N. (1981): "Female crime in England and Wales," In: Adler, F. (ed): *The incidence of female criminality in the contemporary world*, New York University Press, New York.
- Hinrichs, G., Thiel, A. (1992): "The course of group psychotherapy with young homicide offenders," *Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligen hilfe*, 41, 2, 173-177.
- Izzo, R.L., Ross, R.R. (1990): "Meta-analysis of rehabilitation programmers for juvenile delinquents," *Criminal Justice and Behavior*, 17, 134-142.
- Kanduč, Z. (1990): "Kazna i rehabilitacija," *Penološke teme*, 5, 1-2, 1-15.
- Kovčič (1997): *Razlike u nekim socio-ekonomskim, fenomenološkim i penološkim obilježjima počinitelja kaznenog djela ubojstva različitog spola*, Disertacija, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Kupčević-Mladenović, R. (1981): *Osnovi penologije*, Sarajevo.
- Liebling, A. (1994): "Suicide among women prisoners," *Howard Journal of Criminal Justice*, 33, 1, 1-9.
- Luckenbill, D.F. (1984): "Murder and assault," In: Meier, R.F. (ed): *Major forms of crime*, Sage Publications, London.
- McGuire, J., Priestly, P. (1996): "Reviewing 'what works': Past, present and future." In: McGuire (ed): *What works: reducing reoffending*, Wiley, Chichester.
- McKlellan, D.S. (1994): "Disparity in the discipline of male and female inmates in Texas Prisons," *Women and Criminal Justice*, 5, 2, 71-97.
- Mejovšek, M. (1989): "Evaluacija institucionalnog penološkog tretmana," *Penološke teme*, 4, 1-2, 1-9.
- Mejovšek, M. (1992): "Povezanost kognitivnih i konativnih karakteristika osuđenih osoba i adaptacije na penološki tretman," *Penološke teme*, 7, 1-2, 71-75.
- Mejovšek, M., Budanovac, M., Žakman-Ban, V., Uzelac, S., Mikšaj-Todorović, Lj., Lipničević, F., Tuče, P. (1992): *Neke demografske i socioekonomske karakteristike stručnih radnika kazneno popravne ustanove zatvorenog tipa i njihovi stavovi, te relacije između konativnih karakteristika ličnosti, stavova i socijalnih vrijednosti* (okvirni program za selekciju osoblja i ublažavanje posljedica negativnih utjecaja na fizičku i psihičku sposobnost osoblja u kazneno popravnoj ustanovi), Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Mejovšek, M., Mikšaj-Todorović, Lj., Uzelac, S., Žakman-Ban, V. (1990): "Relacije stavova i konativnih karakteristika radnika kazneno-popravne ustanove zatvorenog tipa," *Penološke teme*, 4, 1-2, 91-99.
- Menninger, K. (1966): *The crime of punishment*, The Vilkin Press, New York.
- Nikolić, Z. (1985): *Sociologija kazneno - popravnog djelovanja*, Gradina.
- Petz, B. (Ur.) (1992): *Psihologijski rječnik*, Prosvjeta, Zagreb, 378-379
- Primorac, I. (1978): *Prestup i kazna. Rasprave o moralnosti kazne*, Velika edicija ideja, Beograd.
- Ross, R.R. (1992): *Time to think - a cognitive model of offender rehabilitation and delinquency prevention*, University of Ottawa, Research Summary.
- Schafer, R.T. (1989): *Sociology*, McGraw-Hill, Inc. New York.

30. Schulke, B.B. (1993): *Women and criminal recidivism: a study of social constraints*, Dissertation Abstracts International, 54, 4.
31. Sheley, J.F. (1991): *Criminology*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, CA.
32. Sheley, J.F. (1991): *Criminology*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, CA.
33. Waldo, G.P. (1970): "The criminality level of incarcerated murderers and non-murderers," *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 61, March.
34. Žaja, B. (1984): *Utjecaj nekih demografskih i socioloških karakteristika počinitelaca delikata nasilja na njihovo ponašanje u toku penalnog tretmana. Doktorska disertacija*, Defektološki fakultet, Beograd.
35. Žakman-Ban, V. (1996): *Upliv socijalnogospodarskog statusa osuđenika i vrste kaznenog djela u prilagodbi institucionalnom penološkom tretmanu*, Doktorska disertacija. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

Recent Models of Penological Institutional Treatment

Summary

The paper discusses some recent models of penological institutional treatment of the perpetrators of manslaughter, i.e. the perpetrators of violent criminal acts.

In a lapidary style, the introduction brings forward the issue of capital punishment. Being an intervention rather than a treatment, death penalty acts as the society's answer to murder. It is considered herewith to emphasize a diversity of modern world. However, that raises the question of a murder committed by society reacting to a murder committed by an individual. Additionally, various experts strive to find the most efficient ways of treating those who had committed such crimes.

Recent penological practice cannot agree upon the issue, neither. That is the actual point of such a punishment for a convict. Similarly, certain authors are praised for their contribution in the search of the essence of penalty as a practice.

In reviewing the true efficiency of treatment, the author begins with some descriptions of actual circumstances under which any penological institutional treatment is conducted. Therefore, every influence on the man must consider the social context of the phenomena, as well.

In general, the treatment contains different approaches. This particular treatment of perpetrators of violent crime act is no exception from the rule. A clinical and group focused approach are presented in this article.

A sole treatment bears little significance unless it is efficient in a recordable way. Some metaanalysis revealed certain features of efficient programmes, such as *self risk management* programme present in the American literature, which is applied in the cases of violent crimes, thus including the perpetrators of murder. The paper deals with this programme in more details.

Being increasingly represented in the category of violent crimes, women are the subject of last chapter, whereupon a brief review of some basic features of penological institutional treatment is given.

Key words: *penological institutional treatment, perpetrators of murder, models of treatment, women perpetrators of murder in penological institutional treatment*